Rezonuje totiž s novějšími i staršími tezemi k dané problematice. Za prvé, je z ní cítit jasná potřeba vycházet z dobře zmapovaného úzu a norem, protože jinak by byla nová kodifikace stěží přijata (viz též např. Stich, 1982; Ledvina, 1986; Adam, 2005). Za druhé, vyplývá z ní nutnost ověřit experimentálně, zda různé uzuální prvky nevedou ke snížení srozumitelnosti nebo, jak říká např. na s. 235 autorka, percepční přijatelnosti. (Určitou nápovědu zde podává i Cvrček (2006), když varuje před přílišným spoléháním se na intuice a jazykové povědomí kodifikátorů a upozorňuje na možnosti korpusové lingvistiky.) Za třetí, z celkového autorčina postoje je zřejmé, že si uvědomuje nezbytnost vystihnout vývojové tendence a vyhnout se zbytečným nekonzistentnostem systému (k tomu i Daneš, 1977). A konečně za čtvrté, novou kodifikaci bude nutné prezentovat v jasné, přehledné formě (viz např. Adam, 2005). I k tomu se Veronika Štěpánová hlásí jak explicitně, tak implicitně způsobem své práce.

Čeština by si zvýšenou péči o svou mluvenou stránku opravdu zasloužila a já po přečtení knihy *Vývoj kodifikace české výslovnosti* vnímám situaci opět jako nadějnou.

LITERATURA

Adam, Robert (2005): K otázce kodifikační pravomoci. *Naše řeč*, 88(4), s. 198–201.
Cvrček, Václav (2006): Za ještě tvrdší kodifikační diktát? *Naše řeč*, 89(1), s. 26–29.
Daneš, František (1977): K dvěma základním otázkám kodifikace. *Naše řeč*, 60(1), s. 3–13.
Ledvina, Miroslav (1986): K problémům s výslovností odborných názvů. *Naše řeč*, 69(3), s. 159–160.
Nekvapil, Jiří (2007): Kultivace (standardního) jazyka. *Slovo a slovesnost*, 68(4), s. 287–301.
Stich, Alexandr (1982): Výslovnostní kodifikace přejaté slovní zásoby. *Naše řeč*, 65(2), s. 86–101.
Wells, John Christopher (2008): *Longman Pronunciation Dictionary* [3. vydání]. Harlow: Longman.
Zeman, Jiří (2013): Publikace o současné mluvené češtině [recenze]. *Naše řeč*, 96(2), s. 105–109.

Fonetický ústav FF UK
náměstí Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1
jan.volin@ff.cuni.cz

O setkávání gramatiky s pragmalingvistikou

On encounters between grammar and pragmatics

Klára DVOŘÁKOVÁ | Ústav pro jazyk český AV ČR

Hirschová, Milada (2017): *Česká věta na rozhraní mezi gramatikou a pragmatikou*. Praha: Karolinum, 159 s.

Před třemi lety vyšla útlá kniha od Milady Hirschové nazvaná *Česká věta na rozhraní mezi gramatikou a pragmatikou*. Ačkoliv má tato publikace poměrně malý rozsah (159 stran), prezentuje několik přístupů v pragmalingvistice, které by mohly zaujmout nejednoho čtenáře Naší řeči – a proto považuji za žádoucí nabídnout zde recenzi, i když je kniha dostupná již delší dobu.

Jak napovídá název, monografie se soustředí na hranici vedoucí mezi pragmalingvistikou a gramatikou. Autorka v úvodní části textu upozorňuje, že se ve svém výkladu zaměří na určité strukturní jednotky, konkrétně na věty a výpovědi, kniha se tedy věnuje převážně vztahu mezi pragmatikou a úžeji vymezenou částí gramatiky – syntaxí. Za cíl si autorka vytyčuje zjistit, „zda pragmalingvistický přístup může o větě/výpovědi říci něco, co nezjišťuje nebo nemůže zjistit syntax" (s. 9). O tom ovšem není s ohledem na současný stav poznání pochyb. Zajímavější otázka jistě je, co přesně může pragmalingvistika v této oblasti nabídnout. A ačkoliv si tuto otázku autorka explicitně nepokládá, na dalších stranách ji (alespoň do určité míry) zodpovídá. Po úvodním slovu následují čtyři stěžejní kapitoly práce: tři přehledové kapitoly shrnující dosavadní poznatky z relevantních výzkumů a jedna kapitola představující koncept logoforicity a jeho aplikaci na češtinu.

V úvodu knihy se autorka krátce věnuje genezi pragmalingvistiky jakožto svébytné oblasti lingvistického výzkumu a usouvztažňuje pragmalingvistiku s dalšími disciplínami: sémiotikou, filozofií jazyka, sociolingvistikou, psycholingvistikou, kritickou analýzou diskurzu a sémantikou. Poukazuje na jejich styčné plochy i na to, čím se od sebe pragmalingvistika a další disciplíny odlišují. Na pozadí uvedeného přehledu autorka konstatuje, že hranice mezi gramatikou a pragmatikou jsou zastřené. Tento stav přičítá tomu, že pragmatické aspekty jsou v různých jazycích reflektovány různými gramatickými prostředky a v odlišné míře. Za zásadnější problém však považuji, že vztah mezi gramatikou a pragmatikou není přímočarý. Tentýž gramatický prostředek může být užit pro vyjádření různých pragmatických aspektů, a naopak určitý pragmatický aspekt může být vyjádřen různými gramatickými prostředky. Tento stav ostatně popisuje i sama autorka, a to především ve třetí kapitole, která se věnuje mj. vyjadřování ilokuce konkrétními jazykovými prostředky a kde je mj. uvedeno, že „[m]ezi formou výpovědi a její intendovanou interpretací (ilokučním smyslem) však neexistuje přímý (defaultní) vztah" (s. 78). V návaznosti na práce zahraničních autorů (Y. Huang, M. Arielová[1]) Hirschová dále konstatuje, že hranice mezi gramatikou a pragmatikou vede mezi interpretací jazykových jevů, která závisí na jazykových pravidlech, a spadá tak do oblasti gramatiky, a interpretací závislou na inferencích, respektive implikaturách, jíž je věnována pozornost v pragmalingvistice. Toto tvrzení dokládá několika příklady z cizojazyčných i bohemistických prací.

Součástí úvodní kapitoly je též terminologická poznámka, jež se věnuje adjektivům *komunikativní* a *komunikační*, konkrétně jejich významům i užívání v české lingvistice. Tento komentář primárně slouží jako vysvětlení pro zacházení s uvedenými termíny v dané publikaci, je však též užitečným obecným výkladem této problematiky.[2]

První kapitola *Pragmatické aspekty v přístupech k popisu (nejen) věty v české tradici* se zabývá reflexí pragmatických aspektů v různých bohemistických publikacích. Uvedeny jsou zásadní pojmy,

[1] Za zmínku stojí zápis příjmení zahraničních lingvistek, který jednak reflektuje původní podobu jména (pod níž autorky publikují), jednak upozorňuje čtenáře na to, že autorství patří ženě. Jejich jména jsou zaznamenávána následujícím způsobem: Ariel(ová), Stirling(ová) atd.

[2] Podobnou poznámku by zasluhovaly též termíny *pragmalingvistika*, *lingvistická pragmatika* a *pragmatika*. Však sama autorka již v úvodní větě píše o „[e]tablování pragmalingvistiky / lingvistické pragmatiky" (s. 7) a o několik řádků níže o „rozhraní sémantiky a pragmatiky" (ibid.); i na dalších stranách se nadále setkáváme s těmito termíny. V první kapitole je sice věnována pozornost zavedení termínu *(lingvistické) pragmatiky* do české jazykovědy, ovšem komentář k dnešnímu zacházení s uvedenými termíny chybí.

přístupy a díla, které se dotýkají předmětu zájmu pragmalingvistiky.[3] Autorka připomíná koncept funkce (tj. zaměření na cíl či úkol) Pražské školy, texty o sémantice J. Kořenského, teorii textu, komunikativní funkce ve Skladbě spisovné češtiny M. Grepla a P. Karlíka (1986), opomenuta není ani Mluvnice češtiny 3 (viz MČ3) a v ní popsané komunikativně-pragmatické složky větného významu. Autorka však upozorňuje i na poznatky pro pragmalingvistické zkoumání méně význačné, za všechny uveďme Danešovu (1985) knihu Věta a text, která se věnuje např. interpretaci výrazů jako *jen*, *také*, *přece* atd. (tedy tzv. spouštěčů presupozic), nebo podklady pro diskusi na zasedání Mezinárodní komise pro studium gramatické stavby slovanských jazyků v roce 1974. To vše svědčí o pečlivé práci se zdroji. Autorka skromně deklaruje, že si prezentovaný přehled neklade nároky na úplnost, nicméně shrnuje poznatky z obdivuhodného množství publikací.

Následující kapitola, nazvaná *Věta, výpověď a jevy související*, se soustředí na genezi pojmů *věta* a *výpověď* v české lingvistice i jejich ekvivalentů v zahraniční literatuře, pojednává o syntaktickém popisu mluvených projevů, o textových vzorcích a dále o větných i nevětných výpovědích, elipsách, větných ekvivalentech a vztazích mezi nimi. Podobně jako v přechozí kapitole autorka prezentuje různé přístupy lingvistů a odkazuje na nemalé množství publikací (např. na texty Danešovy, Dokulilovy, Mathesiovy, Panevové a mnohých dalších; za zvláštní zmínku stojí připomenutí dialektologické práce Stavba věty v mluvených projevech: Syntax hanáckých nářečí od M. Šipkové (1993)). Nepovažujeme za přínosné blíže popisovat obsah kapitoly, neboť by to znamenalo z propracovaného přehledu různých přístupů a jejich kritického zhodnocení pouze vytvořit méně podrobný přehled. Zaměříme se proto jen na vybrané body výkladu.

Jako první je třeba vyzdvihnout pasáž věnovanou elipsám. Autorka seznamuje čtenáře s jejich různými vymezeními i klasifikací, poukazuje na problematičnost jednotlivých přístupů, usouvztažňuje eliptické výpovědi s nevětnými výpověďmi a s větnými ekvivalenty. Tento zevrubný kritický výklad by mohl sloužit jako vhodný text pro studenty seznamující se s danou problematikou v hodinách syntaxe.[4] V souvislosti s tím je však třeba upozornit, že vlastně celá kapitola je zaměřena spíše syntakticky než pragmalingvisticky, někdy snad až nadbytečně – důsledkem toho je vztah mezi syntaxí a pragmalingvistikou poněkud upozaděn místo toho, aby byl akcentován. Přitom právě méně četné doklady popisů jednoho jazykového jevu z perspektiv obou disciplín jsou zajímavé: za všechny uveďme vokativ jakožto prostředek užívaný pro oslovování. Z pohledu syntaxe lze uvažovat o vokativu jakožto větném ekvivalentu, z pohledu pragmalingvistiky nás zajímá jednak jeho kontaktová funkce, jednak funkce charakterizační (ve volbě oslovení se totiž odráží hodnoticí postoj mluvčího vůči adresátovi; nebo (také), jak je třeba doplnit, vztah mluvčího k adresátovi).

Třetí kapitola *Věta/výpověď jako komunikát* je orientována více pragmalingvisticky, neboť se zabývá ilokucí, konkrétně tím, „zda a jakým způsobem se ilokuční síla výpovědi manifestuje/vyjadřuje, či snad dokonce vytváří jazykovými prostředky, tj. zda může být nutným výsledkem (defaultních interpretací) jejich užití“ (s. 72). Výklad je pak zaměřen na několik vybraných jazykových prostředků.

Pozornost je věnována explicitním performativním formulím, které přímo vyjadřují ilokuci, např. *Slibuji, že…*, *Žádám tě, abys…*, i nepřímé ilokuci, tedy výpovědím, které neobsahují ilokuční

[3] Řadíme mezi ně tedy i pojmy a přístupy, které sice předcházejí ustanovení pragmalingvistiky jako samostatné disciplíny, ale které by v současnosti do oblasti pragmalingvistiky patřily.

[4] I když kniha jakožto celek by byla pro mnohé studenty jistě příliš náročnou četbou; k tomu více v závěru recenze.

sloveso, a proto je jejich ilokuce interpretována s přihlédnutím k jiným faktorům: komunikační situaci a konverzačním implikaturám. Věty z druhé skupiny bývají ze syntaktického hlediska klasifikovány podle slovesného způsobu užitého slovesa tradičně jako věty oznamovací, rozkazovací, tázací a přací.[5]

Dále se výklad věnuje reflexi slovesného času ve vícekauzálních strukturách (příkladem takové struktury může být věta *V listopadu slíbila, že její referát dostanou do prvního dne (nového) semestru*), do nichž se promítají tři časové elementy: okamžik promluvy, okamžik děje/události a referenční bod. Na tuto část plynule navazuje výklad o vidu a jeho vztahu k ilokuci, respektive performativnímu užití sloves. Následuje obsáhlé představení několika zahraničních syntaktických popisů a teorií, respektive toho, jak jsou v nich (s různou měrou úspěšnosti) reflektovány pragmatické aspekty. Mezi ně se řadí např. kartografie syntaktických struktur, inkluzivní teorie gramatiky a pragmatiky, funkční gramatika či funkční diskurzová gramatika.

Po nich se autorka věnuje práci českých lingvistů v dané oblasti. Tato část může být pro některé čtenáře zajímavější, neboť shrnuje poznatky, které se týkají přímo českého jazyka: výklad je věnován výpovědním modifikátorům (např. *když* naznačující politování: *Když já dnes nemám čas*), volným dativům (*On se ti klidně sebral a odešel*), užití slova *jako* pro odlišení promluvy mluvčího od promluvy někoho jiného (*To jako že je spokojenost na všech stranách, jo?*) nebo zásadní roli zvukových prostředků – intonace a důrazu – pro interpretaci ilokučního smyslu výpovědi.[6] Důležitost těchto prostředků je akcentována na několika místech výkladu.

Autorka nakonec dochází ke dvěma důležitým (byť nikoliv nečekaným) poznatkům: zaprvé existují jen tři až čtyři typy vět, které se pojí s určitými typy ilokučních aktů, a za druhé syntaktické nástroje nejsou schopny zaznamenat všechny potřebné pragmatické aspekty výpovědí a na jejich základě identifikovat ilokuci – možná pragmatická ekvivalence výpovědí *Pomoz mi!* a *Žádám tě o pomoc* tak nemůže být v syntaktickém popisu reflektována. V závěru kapitoly si autorka pokládá otázku, zda existuje nějaký rys věty, který je opomíjen syntaxí, ale bylo by možno popsat jej z hlediska pragmalingvistiky. Kladnou odpověď pak nabízí následující kapitola.

Ve čtvrté kapitole *Pragmatická matice a logoforicita* se čtenář blíže seznamuje s pojmy uvedenými v jejím názvu. V pragmatické matici, tedy ukotvení výpovědi v komunikační situaci, jsou zachyceny „základní pragmatické rysy vlastní každé výpovědní realizaci“ (s. 98). Mezi tyto rysy se řadí mj. aktuální mluvčí, tedy produktor výpovědi, a perspektiva, z níž je komunikován obsah výpovědi; může přitom jít o perspektivu aktuálního mluvčího, nebo o perspektivu jiných mluvčích – těch, o nichž se něco sděluje. V některých jazycích je přitom perspektiva signalizována logoforickými markery, tedy „prostředky, které při reprodukování řeči v předchozím diskursu

---

[5] Pozornost od tohoto výkladu na sebe bohužel strhává neobratně formulovaná věta: „Tázací věty se odlišují intonačně a/nebo přítomností slov na *k-*/*c-*/*j-*, tedy *kdo*, *co*, *čemu*, *jaký* atd.“ (s. 73; kurziva originálu). Přesnější by bylo uvést, že se jedná především o tázací zájmena a také příslovce (*kam*; ale třeba i *odkud*) a číslovky (*kolik*); snad není třeba zdůrazňovat, že slov začínajících na uvedená písmena je nespočet.

[6] Jelikož jsou ve výkladu uváděny příkladové věty z psaných komunikátů (jak naznačuje jejich bezchybná gramatická stavba i nápadná soudržnost sdělení), je tvrzení o důležitosti zvukových prostředků pro interpretaci ilokučního smyslu výpovědi problematické. Intonace se sice v psaném textu – byť v omezené míře – zaznamenává pomocí interpunkčních znamének, záznam důrazu však běžný není (i když lze uvažovat o jeho signalizaci např. pomocí podtržení slov či užití kapitálek). V mluvených komunikátech je důležitost zvukových prostředků samozřejmě nezpochybnitelná.

zpětně identifikují subjekt, jehož promluva nebo myšlenky jsou předávány“ (s. 100–101). Čeština těmito jazykovými prostředky nedisponuje, avšak v širším pojetí logoforicity jakožto jevu, který se uplatňuje při užití sloves komunikace (typicky při reportování jiných promluv), sloves percepce, myšlenkových procesů a sloves vyjadřujících psychické stavy, lze popsat z tohoto hlediska i české věty. Neopomenutelnou roli v tomto případě hraje koreference. Analyzujeme-li tedy např. sled vět *Mluvili jsme o Janě* a *Marie řekla, že mě přijde zítra navštívit* můžeme uvažovat o dvojí interpretaci, neboť subjekt slovesa *přijít* není jednoznačný – *přijde* může odkazovat jak k Marii, tak k Janě. Druhá interpretace je však pravděpodobnější, „přirozenější“, neboť se při interpretaci uplatňují i konverzační implikatury: „v kontextu *mluvili jsme o* a *řekla* je komplementová věta (‚co řekla‘) součástí ‚mluvení o Janě‘, tj. řečený obsah se týká Jany“ (s. 123). V tomto případě se jedná především o aplikaci jednoho z principů formulovaných Levinsonem, který vycházel z Griceových konverzačních maxim, konkrétně I-principu, definovaného jako „co je jednoduše vyjádřeno, je stereotypně exemplifikováno“ (s. 121).[7] Tato kapitola je nejzajímavější v tom smyslu, že zavádí do české lingvistiky nový koncept, který se nadto pohybuje na pomezí pragmalingvistiky a syntaxe – a tak dostává tomu, co slibuje název knihy.

V závěru této recenze je třeba připomenout, že M. Hirschová se pragmalingvistice i gramatice věnuje dlouhodobě, vydala již řadu kvalitních publikací (za všechny připomeňme významnou Pragmatiku v češtině z roku 2006 i její druhé vydání z roku 2013 (viz Hirschová, 2006; 2013), mezi něž lze nyní zařadit i monografii *Česká věta na rozhraní mezi gramatikou a pragmatikou*. Autorka v ní projevila svou obeznámenost s českou i zahraniční literaturou, když srovnávala nespočet publikací[8] a v nich prezentovaných teorií, přístupů, konceptů a popisů. Množství představených poznatků s sebou však přináší pro čtenáře jistá úskalí – některé výklady jsou příliš zhuštěné a není snadné vyznat se v uvedených pojmech a sledovat souvislosti. Text zcela jistě není vhodný pro ty, kteří se v daných oblastech příliš neorientují, publikace je úzce odborná. Autorka na to upozorňuje již v úvodu, kde se píše, že „[u] potencionálního čtenáře předpokládáme jistou předběžnou orientaci v pragmalingvistické problematice, proto výklady o některých tématech […] neopakujeme, pouze odkazujeme na původní zdroje nebo texty, kde jsme se jimi podrobně zabývali dříve“ (s. 10). Podobné upozornění mohlo být formulováno též pro oblast gramatiky, respektive syntaxe – ačkoliv nejsou výklady z této oblasti opomíjeny, jejich zkratkovitost vyžaduje od čtenáře pokročilou znalost dané problematiky.

Orientaci v textu by také prospělo pojmenování podkapitol. Názvy nesou pouze jednotlivé kapitoly, dále je text členěn jen s využitím víceúrovňového číslování, pokud se tedy chce čtenář vrátit ke konkrétní části výkladu, těžko se mu dohledává.

Nejvýznamnější přínos knihy lze spatřovat nikoliv v kapitolách shrnujících tematicky relevantní poznatky od dob Pražského lingvistického kroužku, nýbrž v zavedení konceptu logoforicity do

[7] Další dva principy definované Levinsonem jsou: M-princip – „co je řečeno abnormálním způsobem, není normální“ (s. 121) a Q-princip, který odpovídá Griceově první submaximě kvantity (s. 120), v níž je formulován pokyn pro sdělování dostatku informací (s. 119).

[8] Na tomto místě je záhodno poznamenat, že seznam literatury uvedený v závěru knihy je bohužel neúplný. Dílem náhody jsem zjistila, že v něm chybí v recenzi zmíněný diskusní materiál Vědecká synchronní mluvnice spisovné češtiny (Základní koncepce a problémy) (viz Daneš, 1974) a publikace M. Šipkové (1993) Stavba věty v mluvených projevech: Syntax hanáckých nářečí; není tedy vyloučené, že v něm nejsou uvedeny ještě některé další citované publikace.

české lingvistiky a představení jeho aplikace na češtinu. Uvedenému tématu je bohužel věnována jediná kapitola – přitom by nejeden čtenář jistě ocenil, kdyby byl tomuto tématu poskytnut větší prostor. Identifikace perspektiv mluvčích a jejich reflexe v gramatické stavbě věty jsou totiž tím nejzajímavějším, co monografie nabízí.

LITERATURA

Daneš, František et al. (1974): *Vědecká synchronní mluvnice spisovné češtiny (Základní koncepce a problémy)* [rotaprint].

Daneš, František (1985): *Věta a text: Studie ze syntaxe spisovné češtiny*. Praha: Academia.

Daneš, František – Grepl, Miroslav – Hlavsa, Zdeněk (eds.) (1987): *Mluvnice češtiny: 3, Skladba*. Praha: Academia.

Grepl, Miroslav – Karlík, Petr (1986): *Skladba spisovné češtiny* [1. vydání]. Praha: SPN.

Hirschová, Milada (2006): *Pragmatika v češtině* [1. vydání]. Olomouc: Univerzita Palackého.

Hirschová, Milada (2013): *Pragmatika v češtině* [vydání 2.]. Praha: Karolinum.

Šipková, Milena (1993): *Stavba věty v mluvených projevech: Syntax hanáckých nářečí*. Jinočany: H & H.

Ústav pro jazyk český AV ČR
Letenská 123/4, 118 51 Praha 1
klara.dvorakova@ujc.cas.cz

Rok spolupráce Naší řeči a Českých center

A year of cooperation between Naše řeč and Czech Centres

Ondřej DUFEK, Michal HOŘEJŠÍ[1] | Ústav pro jazyk český AV ČR

V roce 2018 iniciovala redakce Naší řeči (NŘ) navázání spolupráce s Českými centry (ČC). Naším cílem bylo prostřednictvím sítě ČC zařadit nejvýznamnější jazykovědněbohemistický časopis do portfolia oficiální propagace české kultury v zahraničí. Výsledkem propojení ČC a NŘ podle naší představy mělo být zajištění dostupnosti časopisu pro široké spektrum zahraničních zájemců, tedy nejen přímo pro klienty kurzů češtiny organizovaných ČC, ale také (a především) pro potenciální zájemce o její teoretické studium. Chtěli jsme pro časopis využít možností státní příspěvkové organizace a zároveň pomoct lépe naplňovat její deklarované cíle – propagovat ČR v oblasti vědy a jazykového vzdělávání.[2] Za tímto účelem jsme také na podnět ČC nabídli, že komunitám sdruženým

[1] S přispěním Petry Landergott Kalvínské a Terezy Puldové a s využitím vyjádření přednášejících Martina Beneše, Tomáše Dubědy, Markuse Gigera, Lucie Jílkové, Michaely Liškové, Barbory Martinkovičové a Jiřího Rejzka.

[2] Srov. Zřizovací listinu českých center 2017, III/1.